

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ

ЛІСЦА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 658.87:334.5

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ
СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ**

Спеціальність 08.07.05 – економіка торгівлі та послуг

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі комерційної діяльності та підприємництва Полтавського університету споживчої кооперації України.

Науковий керівник кандидат економічних наук, доцент

Балабан Петро Юрійович,

Полтавський університет споживчої кооперації України,

завідувач кафедри комерційної діяльності та підприємництва

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Виноградський Микола Данилович,

Київський університет туризму, економіки і права,

професор кафедри менеджменту, маркетингу та

економіки туризму

кандидат економічних наук, доцент

Антонюк Ярослав Михайлович,

Львівська комерційна академія Укоопспілки,

доцент кафедри комерційної діяльності та підприємництва

Провідна установа Донецький державний університет економіки і торгівлі

ім. М. Туган-Барановського Міністерства освіти і науки

України, кафедра економіки підприємства

Захист дисертації відбудеться "26" лютого 2004 о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.088.02 Харківського державного університету харчування та торгівлі за адресою: 61051, м. Харків, вул. Клочківська, 333, ауд. 45.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського державного університету харчування та торгівлі за адресою: 61051, м. Харків, вул. Клочківська, 333.

Автореферат розісланий "22" січня 2004 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради,

кандидат

економічних

наук,

доцент

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ринкові процеси в економіці України призвели до радикальних змін економічних умов функціонування торгівлі, посилення їх впливу на суспільство, що сприяло виникненню значних диспропорцій у розвитку споживчого ринку, передусім сільського. Споживча кооперація була і залишається організацією з багатогалузевою спрямованістю господарської діяльності і розвиненою інфраструктурою, історично інтегрованою і домінуючою на сільському споживчому ринку. Орієнтація споживчої кооперації на сучасні ринкові процеси обумовлює необхідність визначення нових напрямів діяльності підприємств, що формують її пріоритетні галузі, до яких належить і роздрібна торгівля. У зв'язку зі значними трансформаціями, що відбуваються у сфері роздрібної торгівлі, проявляються зміни у формуванні та розміщенні торговельної інфраструктури поселень, обумовлених порушеннями традиційних підходів до територіальної організації роздрібної торгівлі. Все це призводить до виникнення різких територіальних відмінностей у сфері обслуговування між містом і селом та негативно впливає на економічні результати діяльності роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації.

Однією з необхідних умов підвищення ефективності роздрібної торгівлі споживчої кооперації є досягнення максимальної збалансованості та відповідності її територіальної організації попиту населення та інтересам торговельних підприємств. Це потребує удосконалення теоретичних основ та методичних рекомендацій щодо підвищення ефективності територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації, розробки ринково орієнтованих стратегій формування збалансованої та оптимальної територіальної структури її торговельної мережі.

Теоретичні та практичні аспекти проблем, що досліджуються, знайшли відображення в роботах видатних вітчизняних та зарубіжних учених: Туган-Барановського М.І., Чайнова А.В., Фридмана А.М., Антонюка Я.М., Апопія В.В., Бабенка С.Г., Байдакова М.Ф., Балабана П.Ю., Бернвальда А.Р., Бланка І.О., Вахріна П.І., Виноградського М.Д., Воронової Є.М., Голошубової Н.О., Гончарука Я.А., Гребньова А.І., Куценко В.І., Лігоненко Л.О., Мазаракі А.А., Макарової Г.В., Маркіна Р., Марцина В.С., Овчарука М.П., Шемшученка Ю.С., Ушакової Н.М. та інших.

Вивчення теоретичних розробок та практики господарської діяльності споживчих товариств дозволило усвідомити найважливіші аспекти розвитку роздрібної торгівлі споживчої кооперації та її територіальної організації, дійти висновку про необхідність подальших наукових досліджень у цій сфері, проведення аналітичних оцінок, удосконалення теоретико-методичних засад її територіальної організації з урахуванням сучасних економічних умов функціонування, що обумовили вибір теми дисертаційної роботи, її цільову спрямованість і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного

дослідження пов'язаний з тематикою науково-дослідних робіт кафедри комерційної діяльності та підприємництва Полтавського університету споживчої кооперації України, зокрема з науково-дослідною роботою № 256/97 "Перспективи розвитку споживчої кооперації України в ринковому середовищі" (підрозділ "Організація торговельної діяльності споживчої кооперації України в сучасних умовах господарювання" – номер державної реєстрації 0197U017310) і темою № 146/00 "Економіко-організаційні аспекти функціонування малого бізнесу в Україні" (досліджено проблеми функціонування підприємств малого бізнесу в сфері торгівлі).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування й розробка теоретичних та методичних підходів щодо територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації, шляхів підвищення її ефективності, визначення пріоритетних стратегічних та організаційно-технологічних напрямів розвитку, стабілізації і розширення сфери впливу на сільському споживчому ринку.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

– дослідити еволюцію економічної думки щодо соціально-економічної ролі роздрібної торгівлі споживчої кооперації та виявити її зміни за умов ринкових трансформацій в економіці України;

– визначити закономірності розвитку роздрібної торгівлі України, дослідити основні тенденції, особливості функціонування та напрями трансформації роздрібної торгівлі споживчої кооперації України;

– дослідити існуючі концептуальні основи територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації та виявити її особливості за сучасних умов;

– обґрунтувати методичні підходи до визначення рівня та ефективності територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації;

– проаналізувати сучасний стан матеріально-технічної бази роздрібної торгівлі споживчої кооперації та рівень ефективності її використання з точки зору реалізації споживчою кооперацією соціально-економічних функцій;

– виявити фактори розміщення та оцінити їх вплив на територіальну організацію роздрібної торгівлі споживчої кооперації;

– обґрунтувати основні напрями підвищення ефективності територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації в ринкових умовах;

– виявити особливості спеціалізації та типізації роздрібної торговельної мережі споживчої кооперації та визначити їх перспективні напрями розвитку за умов економічних трансформацій;

– удосконалити існуючі методичні підходи щодо визначення зони обслуговування роздрібного торговельного підприємства;

– запропонувати пріоритетні стратегічні напрями розширення сфери впливу роздрібної то-

ргівлі споживчої кооперації на сільському споживчому ринку України.

Об'єктом дослідження є економічні процеси розвитку роздрібною торгівлі споживчої кооперації України.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні аспекти підвищення ефективності територіальної організації роздрібною торгівлі споживчої кооперації.

Методи дослідження. Методологічну та теоретичну основу дисертаційного дослідження склали наукові розробки вітчизняних та зарубіжних авторів із проблем ринкової трансформації економіки, теорії кооперації, функціонування сучасних кооперативних систем і форм господарювання, законодавчі та нормативні акти України. Для досягнення поставленої в роботі мети використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження, а саме: методи теоретичного узагальнення та порівняння – для розкриття сутності соціально-економічної ролі, тенденцій і особливостей розвитку роздрібною торгівлі споживчої кооперації та її територіальної організації; економіко-статистичного аналізу (порівняння, угруповання, графічного, картографічного, середніх величин, динамічних рядів) та кореляційно-регресивний метод – для характеристики показників розвитку роздрібною торгівлі споживчої кооперації, її територіальної організації, аналізу матеріально-технічної бази, спеціалізації та типізації роздрібною торговельної мережі; метод систематизації – при розробці стратегії розміщення торговельного підприємства, експертної оцінки – для визначення факторів привабливості розміщення об'єктів торгівлі.

У процесі дослідження використовувалися інформаційно-аналітичні матеріали Державного комітету статистики, Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки), фактичний матеріал, опублікований у монографіях та періодичному друці, дані первинного обліку та звітності підприємств обласних, районних спілок споживчих товариств Центрального регіону України, результати анкетних опитувань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в уточненні теоретичних положень та розробці науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності територіальної організації роздрібною торгівлі споживчої кооперації. У процесі дослідження отримано такі найбільш вагомі результати:

вперше запропоновано:

– стратегічний підхід до визначення територіального розміщення роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації за ринкових умов;

– методичні рекомендації та пропозиції щодо підвищення ефективності територіальної організації роздрібною торгівлі споживчої кооперації Центрального регіону України;

удосконалено:

– методичні підходи щодо економічного аналізу факторів розміщення та їх впливу на територіальну організацію роздрібною торгівлі споживчої кооперації;

– методичні засади щодо визначення зони обслуговування роздрібного торговельного підприємства;

набуло подальшого розвитку:

– дослідження соціально-економічної ролі роздрібної торгівлі споживчої кооперації за умов ринкових трансформацій в економіці України;

– обґрунтування використання системи показників участі пайовиків у діяльності споживчого товариства, що дозволяють оцінити реалізацію соціальної місії роздрібних торговельних підприємств;

– розробка теоретичних засад територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації з урахуванням сучасних економічних умов функціонування;

– визначення перспективних напрямів спеціалізації та типізації роздрібної торговельної мережі споживчої кооперації;

– розробка практичних рекомендацій щодо пріоритетних стратегічних та організаційно-технологічних напрямів розвитку роздрібної торгівлі споживчої кооперації України з орієнтацією на підвищення економічних і соціальних результатів її функціонування за умов ринкових трансформацій в економіці України.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробці рекомендацій та пропозицій щодо напрямів підвищення ефективності територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації, подолання негативних наслідків перехідного періоду в економіці України, збереженні та розширенні масштабів її діяльності на сільському споживчому ринку. Запропоновані розробки сприятимуть подальшому розвитку теоретичних, методичних та прикладних досліджень із проблем удосконалення територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації.

Результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування у діяльності споживчих товариств Полтавської (довідка № 317-с.) і Решетилівської (довідка № 88) райспоживспілок та Полтавської облспоживспілки (довідка № 128/03) при вирішенні проблем розвитку та територіального розміщення їх роздрібної торговельної мережі.

Наукові розробки та методичні положення дисертаційного дослідження з питань теорії та практики організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації України використані у навчальному процесі в Полтавському університеті споживчої кооперації України (довідка № 45-87/14).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, що викладені у дисертації і виносяться на захист, є результатом самостійного наукового дослідження. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційному дослідженні використані лише ті положення, висновки, рекомендації та пропозиції, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження прозвучали

чали в доповідях на міжнародних і вітчизняних науково-практичних конференціях, зокрема на науково-практичній конференції "Дослідження ринку товарів і послуг" (ПКІ, м. Полтава, 1998 р.), міжнародній науково-практичній конференції "Кооперативы и акционерные общества: развитие, преимущества и конкурентоспособность" (БТЕУПК, м. Гомель, 2002 р.), міжнародній науково-практичній конференції "Економічна теорія: сучасні проблеми розвитку сфери товарного обігу" (КНТЕУ, м. Київ, 2002 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 8 наукових праць загальним обсягом 2,87 друк. арк., з яких у наукових фахових виданнях опубліковано 5 одноосібних робіт обсягом 2,28 друк. арк., та 3 публікації у матеріалах конференцій обсягом 0,59 друк. арк.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел та додатків.

Повний обсяг дисертації становить 249 сторінок друкованого тексту, в тому числі вміщує 48 таблиць, 27 рисунків, 9 додатків на 59 сторінках, список літературних джерел із 201 найменувань. Зміст дисертаційної роботи викладено на 175 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено основні положення наукової новизни, сформульовано теоретичне й практичне значення отриманих результатів, наведено дані про апробацію основних положень роботи.

У першому розділі "Соціально-економічна роль, тенденції розвитку роздрібної торгівлі споживчої кооперації та її територіальної організації в сучасних умовах" викладено результати дослідження соціально-економічної сутності, ролі і значення роздрібної торгівлі споживчої кооперації в розвитку сільського споживчого ринку, визначено теоретичні засади територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації за сучасних умов, обґрунтовано методичні підходи щодо оцінки рівня та ефективності територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації.

Узагальнення основних еволюційних поглядів учених-економістів привели до розуміння місця і ролі споживчої кооперації в нових соціально-економічних умовах, дозволили визначити, що помилковим є спрощений підхід до суті споживчої кооперації лише як до комплексу галузей. Це не відображає її особливостей як самоствореної суспільної структури та господарської організації, головна перевага якої полягає в оптимальному сполученні соціальної місії з господарсько-фінансовою діяльністю. Основною метою діяльності споживчих товариств є стабільне забезпечення пайовиків товарами (послугами) та зниження їх витрат, пов'язаних із купівлею товарів (послуг) через кооперативи. У такому аспекті соціально-економічне значення роздрібної торгівлі

споживчої кооперації в роботі визначається, виходячи з її ролі в реалізації соціальних та матеріальних (економічних) інтересів пайовиків. Доведено, що оцінка результату діяльності роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації визначається, у тому числі, й обсягами реалізації товарів (послуг) пайовикам, що можна оцінити показниками, основними серед яких є: сума відшкодування пайовикам частини вартості товарів, придбаних у роздрібній мережі споживчої кооперації; обсяг реалізації товарів пайовикам відносно товарообігу роздрібною мережею споживчої кооперації, середній товарообіг реалізованих товарів пайовикам на одного члена споживчого товариства.

Визначення основних тенденцій розвитку роздрібною торгівлі споживчої кооперації в умовах ринкових трансформацій економіки в роботі розглянуто з позиції ретроспективного аналізу, що дозволив на основі проведеної періодизації виявити структурні та функціональні перетворення в галузі, напрями протікання економічних процесів та основні фактори, що впливають на їх розвиток. З'ясовано, що перетворення роздрібною торгівлі споживчої кооперації відбувається під впливом загальних тенденцій, характерних для розвитку споживчого ринку України. Однак певні суб'єктивні та об'єктивні фактори обумовили більш складне її становище у порівнянні з торговельними організаціями інших організаційно-правових форм. Головним економічним фактором втрати роздрібною торгівлею споживчої кооперації своїх монопольних позицій на сільському споживчому ринку є інтенсивний розвиток конкурентного середовища. Зниження конкурентоспроможності підприємств роздрібною торгівлі споживчої кооперації пов'язане також із факторами суб'єктивного порядку: торговельні підприємства далеко не в повному обсязі реалізують економічні переваги, які вони мають у порівнянні з конкурентами, зокрема: розвинута матеріально-технічна база, багатопрофільний характер діяльності споживчої кооперації, наявність пайовиків як гарантованих покупців та ін. Разом з тим, скорочення питомої ваги роздрібною торгівлі споживчої кооперації в товарообігу країни (до 4,2% у 2001 р.) пояснюється і факторами соціального порядку: специфікою попиту, що обумовлено соціальною структурою і демографічним складом сільського населення; більш низьким, ніж у містах, рівнем платоспроможності, натуралізацією споживання у домогосподарствах сільських районів тощо.

Встановлено, що не відбулося реального збільшення обсягів діяльності роздрібною торгівлі споживчої кооперації в період, коли вперше з'явилися ознаки стабілізації економічної ситуації в країні. Простежується зниження товарообігу роздрібною мережею споживчої кооперації на 4,0% у 2001 р. у порівнянні з 2000 р. Загрозливою тенденцією є те, що в сільській місцевості має місце зменшення товарообігу роздрібною мережею споживчої кооперації на 1,5% у порівнянні з товарообігом підприємств інших форм власності, який зріс на 9,6%. Разом з тим, відбулося скорочення товарообігу роздрібною мережею споживчої кооперації й у міських поселеннях на 10,0%, у порівнянні з підприємствами інших форм власності, де він збільшився на 4,3%.

Специфіка роздрібної торгівлі обумовлює потребу в підприємствах торгівлі різних видів та типів, оптимально розміщених на території різних типів поселень, що визначають її територіальну організацію. В роботі сформульовано, що територіальна організація роздрібної торгівлі споживчої кооперації є системою взаємопов'язаних між собою структурних елементів, які формуються під дією комплексу факторів, що обумовлюють закономірності її побудови, функціонування і розвитку, з метою забезпечення задоволення потреб населення в товарах і послугах та ефективного використання наявних ресурсів.

Територіальна організація роздрібної торгівлі за останні 10 років зазнала суттєвих змін, особливо у сільській місцевості (у 27,7% сіл від їх загальної кількості взагалі відсутні заклади торгівлі), що суперечить основним принципам зближення соціальних рівнів сільського та міського населення, усунення відмінностей у сфері обслуговування між містом та селом.

З'ясовано, що територіальне розміщення об'єкта торгівлі відіграє одну з вирішальних ролей у створенні його конкурентних переваг, є одним із факторів ефективності його діяльності та інвестиційної привабливості. На підставі визначення відмінностей між минулим уявленням про розміщення торговельного підприємства і ринковою дійсністю, в роботі встановлено те спільне, що зберігається незалежно від способу ведення господарської діяльності, і окреслено сучасні тенденції, обумовлені розвитком ринкових процесів у сфері товарного обігу.

Територіальна організація роздрібної торгівлі повинна ґрунтуватися на збалансованості інтересів споживачів, торговельних підприємств, виробників та держави щодо функціонування об'єктів матеріально-побутового призначення, які за обсягом діяльності, розміщенням, асортиментом товарів та послуг відповідали б їх спільним потребам та інтересам. На підставі вивчення економічних джерел та узагальнення методів, що застосовуються в зарубіжній та вітчизняній практиці, запропоновані показники визначення рівня та ефективності територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації за такими групами: показники територіальної диференціації споживчого ринку; показники розвитку роздрібної торговельної мережі; вартісні показники. Визначені в роботі підходи дозволяють обґрунтувати теоретичні засади територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації з позиції збереження стаціонарної торговельної мережі, яка б була оптимально розміщена на територіях різних за значенням та розміром типів поселень і сприяла б ефективній діяльності об'єктів торгівлі.

У другому розділі "Оцінка стану матеріально-технічної бази та територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації України" на основі даних Держкомстату України, Укоопспілки та звітності обласних і районних спілок споживчих товариств досліджено зміст процесу трансформації територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації областей Центрального регіону України, проведено економіко-статистичний аналіз показників стану та ефективності використання її матеріально-технічної бази, розкрито особливості процесів

спеціалізації та типізації роздрібно-торговельної мережі в сучасних умовах.

У процесі дослідження встановлено, що сучасний стан матеріально-технічної бази роздрібно-торгівлі споживчої кооперації обумовлений впливом ряду факторів загальноекономічного характеру та специфікою діяльності споживчої кооперації. Проведене дослідження виявило такі тенденції:

протягом 1993-2002 рр. у роздрібній торгівлі споживчої кооперації відбулося скорочення загальної кількості об'єктів торгівлі (на 47334 од., або на 68,7%) та їх торговельних площ (на 3905,2 тис. кв. м, або на 70,9%). Разом з тим, поширеним явищем є використання лише до 60% наявної роздрібно-торговельної мережі, решта її надається в оренду або законсервована, що знижує ефект від торговельної діяльності та звужує масштаби діяльності в обслуговуванні населення;

основу роздрібно-торговельної мережі складають магазини з торговельною площею до 51-100 кв. м, найперспективніші з точки зору використання прогресивних технологій магазини споживчої кооперації втратили, і в міру стабілізації сільського споживчого ринку ця втрата буде значно відчутніша;

при суттєвій нестачі оборотного капіталу наявний надлишок основних засобів відносно фактичних обсягів діяльності. Однак економічний аналіз основних фондів роздрібно-торгівлі споживчої кооперації засвідчив, що їх структура, якісний стан та ефективність використання не відповідають вимогам сучасного етапу розвитку ринкових процесів, що послаблює конкурентоспроможність роздрібно-торгівлі споживчої кооперації на сільському споживчому ринку;

відсутність можливостей реінвестування прибутку в господарську діяльність торговельних підприємств та їх матеріально-технічну базу;

протягом 1999-2002 рр. дещо уповільнилися темпи зменшення кількості магазинів, їх торговельних площ, зросла роль підприємств роздрібно-торгівлі в обслуговуванні сільського населення, що дає можливість активізувати процес впровадження ефективного економічного механізму використання наявної матеріально-технічної бази, удосконалення територіальної організації та форм роздрібно-торгівлі.

Становлення ринкових відносин та розвиток конкуренції обумовили збільшення кількості різновидів елементів територіальної структури торгівлі та ускладнили її територіальну організацію. Це зумовило певний відхід від традиційних підходів у її розміщенні. Як наслідок, сучасний рівень територіальної організації роздрібно-торгівлі споживчої кооперації свідчить про існування суттєвих диспропорцій як на рівні областей, так і на рівні різних типів поселень.

У зв'язку з цим, автором виділена сукупність факторів, що впливають на рівень та ефективність територіальної організації роздрібно-торгівлі споживчої кооперації. Пропонується всі фактори поділити на такі групи (табл.). У роботі проаналізовано вплив найважливіших із них на територіальну організацію роздрібно-торгівлі споживчої кооперації. Це дозволило констатувати, що

її сучасне розміщення не забезпечує стійке положення на сільському споживчому ринку. У процесі аналізу встановлено суттєві відмінності в розвитку роздрібно́ї торгівлі кооперативних організацій у межах областей Центрального регіону. На основі проведених розрахунків визначено, що коефіцієнти щільності роздрібно́ї торговельної мережі по кооперативних організаціях Центрального регіону знизилися більше, ніж удвічі.

Таблиця

Фактори впливу на розміщення роздрібно́го торговельного підприємства

Фактори	Характеристика
Територіально-географічні	природно-кліматичні умови; розмір території та ступінь її освоєння; специфіка ландшафту; містобудівні параметри території, особливості системи розселення сільського населення; функціональна роль населеного пункту в системі поселень та ін.
Соціально-демографічні	чисельність населення та його вікова структура; соціальна структура населення; національна структура населення; розвиненість соціальної інфраструктури; структура доходів та витрат населення, відмінності у споживанні та ін.
Економіко-правові	економіка сільського району та спеціалізація сільськогосподарського виробництва; спеціалізація міст; інфраструктура регіонального товарного ринку; діючі правові норми та правила; транспортна система, організаційно-технологічні параметри розвитку ринку, рівень конкуренції; платоспроможність населення та ін.
Політико-соціальні	нормативно-правові акти та різні системи економічних стимулів держави для приваблення і розміщення приватного капіталу в регіонах, ускладнених соціальними проблемами (реалізація державою задекларованих соціальних стандартів обслуговування населення).

Доведено, що скорочення торговельної мережі споживчої кооперації відбулося у найвигодніших сегментах сільського споживчого ринку та міській місцевості. У результаті, доступність стаціонарних пунктів роздрібно́го продажу товарів споживчої кооперації для населення зменшилася, що, по-перше, негативно вплинуло на рівень торговельного обслуговування та на умови життя сільських жителів, по-друге, дало можливість конкурентам активно формувати та розміщувати власну роздрібну мережу у найвигодніших сегментах споживчого ринку.

Зазначено також, що процес становлення сфери обігу характеризується виникненням значної кількості негативних явищ у структурі роздрібно́ї торговельної мережі з точки зору її спеціалі-

зації та типізації. Так, зрушення в структурі роздрібного товарообігу супроводжуються процесами деспеціалізації роздрібної торговельної мережі споживчої кооперації, перепрофілюванням та суттєвим скороченням стаціонарних підприємств роздрібної торгівлі, перш за все, магазинів, що спеціалізувалися на продажу непродовольчих (на 94,5%) та продовольчих (на 69,7%) товарів. Як наслідок, серед загальної кількості підприємств роздрібної торгівлі домінують магазини зі змішаним асортиментом товарів. Частково ці процеси співпадають із загальнодержавними процесами, що відбуваються у сфері торгівлі, але мають і значні відмінності, обумовлені особливостями економічних процесів у системі споживчої кооперації: зменшенням реальних обсягів роздрібного товарообігу, скороченням виробництва усіх видів товарів кооперативними виробничими підприємствами, зрушеннями в територіальній організації роздрібної торгівлі та ін. (рис. 1).

У ході дослідження встановлено фактори, що сприятимуть розвитку спеціалізації, обґрунтовано перспективні напрями спеціалізації та типізації роздрібної торговельної мережі споживчої кооперації з урахуванням її територіального розміщення, які дозволять створити відповідні умови для задоволення попиту споживачів та підвищити конкурентоспроможність торговельних підприємств за сучасних умов.

У третьому розділі "Стратегічні напрями та організаційно-технологічні аспекти розвитку роздрібної торгівлі споживчої кооперації та її територіальної організації" визначено основні напрями підвищення ефективності територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації, запропоновано пріоритетні стратегічні та організаційно-технологічні напрями її розвитку, стабілізації і поступового розширення сфери впливу на споживчому ринку.

Орієнтація споживчої кооперації на ринкові процеси обумовлює реалізацію нової економічної стратегії її розвитку, спрямованої на збільшення обсягів діяльності та створення стійких конкурентних переваг на сільському споживчому ринку. В роботі обґрунтовано напрями розвитку загальносистемних інтеграційних процесів у рамках АПК через створення кластерних об'єднань, агрохарчових корпорацій, що є дієвим механізмом домінування у певних сегментах ринку, та внутрішньосистемних інтеграційних процесів. Визначено позитивні наслідки такої інтеграції у різних аспектах діяльності роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації.

У роботі визначено пріоритетні напрями подальшого розвитку роздрібної торгівлі споживчої кооперації, серед яких виділено: 1) організаційно-структурні; 2) соціальні; 3) техніко-технологічні. Запропоновані організаційно-структурні перетворення роздрібної торгівлі споживчої кооперації зорієнтовані на оптимізацію її структурної організації та підвищення ефективності територіального розміщення об'єктів торгівлі в поселеннях з різною кількістю жителів.

Соціальні перетворення в роздрібній торгівлі пов'язані з необхідністю реалізації кооперативних переваг для членів-пайовиків, підвищення їхньої зацікавленості в придбанні товарів у магазинах споживчої кооперації, відродженні пріоритету в конкурентній боротьбі за споживача. В

роботі доповнено методи соціально-економічних стимулів участі пайовиків у діяльності споживчого товариства, пов'язаних із формуванням та задоволенням попиту пайовиків на пільгових умовах. Пропозиції щодо підвищення зацікавленості пайовиків в економічній участі і формуванні результатів діяльності споживчих товариств дозволять зміцнити соціальну основу споживчої кооперації та підвищити ефективність її господарської діяльності.

Рекомендована техніко-технологічна програма розвитку роздрібною торгівлі зорієнтована на збереження та подальший розвиток матеріально-технічної бази роздрібною торгівлі; організацію та вдосконалення технології руху товару; інформаційне забезпечення процесів управління роздрібною торговельним підприємством, що дозволить адекватно реагувати на динаміку навколишнього середовища, забезпечити адаптацію підприємств торгівлі до ринкових умов та їх тривале існування у конкурентному середовищі, що формується на сільському споживчому ринку.

Дослідження сучасного стану територіальної організації роздрібною торгівлі споживчої кооперації дозволило зробити висновок про необхідність цілеспрямованого формування структури та територіального розміщення роздрібною торговельної мережі споживчої кооперації з позиції її вдосконалення під впливом законів ринку та орієнтації на підвищення ефективності діяльності торговельних підприємств. Результати дослідження свідчать про нинішню відсутність чіткої стратегії розміщення об'єктів торгівлі споживчої кооперації на території різних типів поселень. У зв'язку з цим, у роботі розроблено принципово нові підходи до проблеми територіальної організації роздрібною торгівлі споживчої кооперації.

Територіальне розміщення торговельної мережі споживчої кооперації в роботі розглядається в двох аспектах. По-перше, з позиції збереження роздрібною торговельної мережі, розміщеної у зоні підвищеного ризику, яка не забезпечує ефективність її функціонування через низьку купівельну спроможність населення. Разом з тим, стаціонарна мережа в таких поселеннях виконує значну соціальну функцію і її утримання відповідає виконанню соціальної місії, що постає перед системою споживчої кооперації в сучасних умовах. По-друге, з позицій розміщення торговельної мережі в населених пунктах із наявним конкурентним середовищем та оптимальної її дислокації для забезпечення належного рівня прибутковості торговельної діяльності і довготривалої конкурентної переваги.

Зазначено також, що місцезнаходження роздрібною торговельного підприємства в ринкових умовах характеризується такими ознаками, як корисність, залежність, відповідність та змінюваність. У зв'язку з цим, територіальне розміщення роздрібною торговельного підприємства в роботі розглядається як складова його загальної стратегії діяльності. Послідовність розробки такої стратегії автором представлена в такий спосіб: 1) усвідомлення проблемного поля й у відповідності з ним – розробка цілей; 2) визначення завдань щодо оптимізації територіальної організації роздрібною торгівлі споживчої кооперації; 3) розробка основних елементів стратегії розміщення торго-

вельної мережі, що дозволяє економічно обґрунтувати територіальне розміщення роздрібних торговельних підприємств, оцінити їх привабливість за різними параметрами, тим самим зменшити негативний вплив на їх діяльність факторів як прогнозованого, так і непрогнозованого характеру, забезпечити тривалі конкурентні переваги, пов'язані з місцем розміщення (рис. 2.).

Важливим аспектом при територіальному розміщенні торговельного підприємства є визначення його фактичної та потенційної зон обслуговування, які обумовлюють, разом з іншими факторами, прибутковість його діяльності. Проведені дослідження виявили основні фактори, що впливають на формування зон обслуговування роздрібно-торговельного підприємства, та ступінь їх впливу в міру зростання густоти населення поселень, характеру заселеності території, особливостей споживчого попиту сільського населення на товари, рівня конкуренції. Враховуючи це, в роботі удосконалено методичний підхід до оцінки зони торговельного обслуговування роздрібно-торговельного підприємства та особливості її визначення у сільській місцевості.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розглянуто теоретичні, методичні та практичні аспекти розвитку територіальної організації роздрібно-торгівлі споживчої кооперації України в напрямку підвищення її ефективності, розширення впливу на сільському споживчому ринку. За результатами проведеного дослідження зроблено ряд висновків та рекомендацій.

1. Сучасний період розвитку споживчої кооперації характеризується різким падінням віддачі її соціально-економічного потенціалу. З точки зору діяльності підприємств споживчої кооперації, визначення соціального ефекту їх функціонування є прерогативою, що обумовлено принципами та метою функціонування самої системи. У такому аспекті соціально-економічне значення роздрібно-торгівлі споживчої кооперації полягає у її ролі в реалізації соціальних та матеріальних (економічних) інтересів пайовиків. Акцентовано, що результати діяльності роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації визначаються, у тому числі, й обсягами реалізації товарів (послуг) пайовикам, що можна оцінити показниками, представленими в роботі.

2. Аналіз основних тенденцій розвитку роздрібно-торгівлі в процесі ринкових трансформацій в економіці України засвідчив, що найбільш деформованою залишається торгівля у сільській місцевості, що суперечить основним принципам зближення соціальних рівнів сільського та міського населення та усунення відмінностей у сфері обслуговування між містом і селом. Основні негативні зрушення в роздрібній торгівлі в сільській місцевості пов'язані з суттєвим скороченням обсягів діяльності роздрібно-торгівлі споживчої кооперації та її територіальної організації, зниженням рівня використання наявних ресурсів.

3. У дисертації обґрунтовано теоретичні засади територіальної організації роздрібно-торгівлі

гівлі споживчої кооперації з позиції збереження стаціонарної торговельної мережі, яка була б оптимально розміщена на територіях різних за значенням та розміром сільських поселень і сприяла б ефективній діяльності об'єктів торгівлі, сформовано методичні підходи до визначення рівня та ефективності територіальної організації роздрібно торгівлі споживчої кооперації.

4. Сучасний стан матеріально-технічної бази роздрібно торгівлі споживчої кооперації обумовлений впливом ряду об'єктивних та суб'єктивних факторів загальноекономічного характеру та діяльності самої споживчої кооперації, яка адаптується до нових умов ведення господарської діяльності. Проведений ретроспективний аналіз стану матеріально-технічної бази роздрібно торгівлі споживчої кооперації за десятирічний період її реформування засвідчив значні диспропорції та проблеми у її розвитку, що вплинуло на звуження масштабів діяльності та конкурентоспроможність кооперативних роздрібних торговельних підприємств на сільському споживчому ринку.

5. У роботі здійснено аналіз роздрібно торговельної мережі споживчої кооперації за рівнем її спеціалізації та типізації, визначено фактори, що впливають на розвиток цих процесів, запропоновано сучасні їх напрями з урахуванням територіального розміщення торговельних підприємств.

6. Визначено, що рівень та ефективність територіальної організації роздрібно торгівлі споживчої кооперації зумовлені комплексною дією факторів розміщення: територіально-географічних, соціально-демографічних, економіко-правових та політико-соціальних. У роботі удосконалено методичні підходи щодо економічного аналізу їх впливу на територіальну організацію роздрібно торгівлі споживчої кооперації. Це дозволило констатувати, що її сучасне розміщення не забезпечує стійке положення на споживчому ринку, та сформувані рекомендації щодо підвищення ефективності територіальної організації роздрібно торгівлі споживчої кооперації.

7. Запропоновано стратегічний підхід до визначення територіального розміщення роздрібних торговельних підприємств, який дозволяє сформувати оптимальну структуру роздрібно торговельної мережі споживчої кооперації, що орієнтується на попит споживачів та економічну доцільність.

8. Важливим аспектом при територіальному розміщенні торговельного підприємства є визначення його фактичної та потенційної зон обслуговування, які обумовлюють прибутковість його діяльності. Визначено основні фактори, що впливають на формування зони обслуговування роздрібно торговельного підприємства, та ступінь їх впливу в міру зростання густоти населення поселень. У роботі удосконалено методичний підхід до оцінки зони торговельного обслуговування роздрібно підприємства та особливості її визначення у сільській місцевості.

9. Запропоновано пріоритетні напрями розвитку роздрібно торгівлі споживчої кооперації, серед яких виділені: 1) організаційно-структурні; 2) соціальні; 3) техніко-технологічні. Організаційно-структурні перетворення роздрібно торгівлі споживчої кооперації зорієнтовані на оптимізацію її структурної організації та територіального розміщення в поселеннях з різною кількістю

жителів. Соціальні перетворення в роздрібній торгівлі пов'язані з необхідністю реалізації кооперативних переваг для членів-пайовиків. У роботі доповнено методи соціально-економічних стимулів та переваг участі в діяльності кооперативу, пов'язаних із формуванням та задоволенням попиту пайовиків на пільгових умовах. Рекомендована техніко-технологічна програма розвитку роздрібною торгівлі зорієнтована на подальший розвиток матеріально-технічної бази роздрібною торгівлі, організацію та вдосконалення технології руху товарів, інформаційне забезпечення процесів управління роздрібним торговельним підприємством.

Використання у практичній діяльності роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації висновків та рекомендацій, викладених у дисертаційній роботі, дозволить підвищити ефективність територіальної організації роздрібною торгівлі споживчої кооперації, досягти позитивних економічних результатів у її розвитку та їх трансформації в соціальні з метою відродження функцій соціально орієнтованої ролі системи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Лісіца В.В. Розміщення роздрібного торговельного підприємства як елемент макро- і мікроекономічного аналізу // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія: Економічні науки. – 2001. – № 4. – С. 81–84.
2. Лісіца В.В. Спеціалізація роздрібною торговельної мережі: стан та шляхи подальшого розвитку в умовах формування ринкового середовища // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія: Економічні науки. – 2002. – № 1 (5). – С. 83–88.
3. Лісіца В.В. Розташування роздрібного торговельного підприємства як елемент стратегічного планування // Регіональні перспективи. – 2002. – № 5. – С. 119–123.
4. Лісіца В.В. Зона обслуговування роздрібного торговельного підприємства: поняття, фактори та методи її визначення в ринкових умовах // Регіональні перспективи. – 2003. – № 1. – С. 43–45.
5. Лісіца В.В. Фактори розміщення роздрібних торговельних підприємств та їх вплив на територіальну організацію роздрібною мережі споживчої кооперації України // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія: Економічні науки. – 2003. – № 1 (8). – С. 66-71.

Тези:

1. Лісіца В.В. Реформування роздрібною торговою мережі Полтавської області // Матеріали наук.-практ. конф. "Дослідження ринку товарів і послуг". – П.: Видавництво ПКІ. – 1999. – С. 389–394.

2. Лисица В.В. Территориальное размещение предприятий розничной торговли потребительской кооперации как фактор повышения их конкурентоспособности в условиях рыночных отношений // Сборник докладов участников межд. науч.-практ. конф. "Кооперативы и акционерные общества: развитие, преимущества и конкурентоспособность". – Гомель: УО "Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации". – 2002. – С. 123–128.

3. Лісіца В.В., Михайленко О.М. Трансформація форм торгівлі в умовах розвитку конкурентного середовища // Матеріали міжн. наук.-практ. конф. "Економічна теорія: Сучасні проблеми розвитку сфери товарного обігу". – К.: КНТЕУ. – Ч.1. – С.218–220. Особистий внесок: досліджено сучасний стан та напрями подальшого розвитку сфери торгівлі.

АНОТАЦІЯ

Лісіца В.В. Ефективність територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.05 – економіка торгівлі та послуг. – Харківський державний університет харчування та торгівлі, Харків, 2004.

У дисертаційній роботі визначені соціально-економічна роль та значення роздрібної торгівлі споживчої кооперації, досліджено зміст процесу трансформації її територіальної організації, проведено економіко-статистичний аналіз показників стану та ефективності використання матеріально-технічної бази роздрібної торгівлі, розкрито особливості процесів спеціалізації та типізації роздрібної торговельної мережі в сучасних умовах. Набуло подальшого розвитку обґрунтування теоретичних засад територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації з урахуванням сучасних економічних умов, удосконалено методичні підходи щодо економічного аналізу факторів розміщення та оцінено міру впливу на територіальну організацію роздрібної торгівлі споживчої кооперації. Запропоновано новий стратегічний підхід до визначення територіального розміщення роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації в ринкових умовах, удосконалено методичний підхід до визначення зони обслуговування роздрібного торговельного підприємства в конкурентному середовищі; обґрунтовано пріоритетні стратегічні та організаційно-технологічні напрями розвитку роздрібної торгівлі споживчої кооперації України з орієнтацією на підвищення економічних і соціальних результатів її функціонування в умовах ринкових трансформацій в економіці України.

Ключові слова: споживча кооперація, роздрібна торгівля, територіальна організація, роздрібна торговельна мережа, матеріально-технічна база, фактори розміщення, спеціалізація та типізація роздрібної торговельної мережі.

АННОТАЦИЯ

Лисица В.В. Эффективность территориальной организации розничной торговли потребительской кооперации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.05 – экономика торговли и услуг. – Харьковский государственный университет питания и торговли, Харьков, 2004.

В диссертации теоретически обоснованы и разработаны методические подходы к территориальной организации розничной торговли потребительской кооперации, определены приоритетные стратегические и организационно-технологические направления ее развития, стабилизации и постепенного расширения сферы влияния на сельском потребительском рынке.

Первый раздел содержит результаты исследования социально-экономической сущности, роли и значения розничной торговли потребительской кооперации в развитии сельского потребительского рынка, обоснование теоретико-методологических подходов к территориальной организации розничной торговли потребительской кооперации в современных условиях. Обосновывается, что результаты деятельности розничных торговых предприятий потребительской кооперации определяются, в том числе, интенсивностью реализации товаров пайщикам, которую можно оценить с помощью показателей, представленных в работе. Основные тенденции развития розничной торговли потребительской кооперации в работе рассматриваются с позиции ретроспективного анализа, позволяющего на основе проведенной периодизации определить структурные и функциональные преобразования в отрасли, направления протекания экономических процессов и основные факторы, влияющие на их развитие. Определено, что территориальное размещение объекта торговли играет определяющую роль в создании его конкурентных преимуществ, является одним из факторов эффективности его деятельности и инвестиционной привлекательности. В работе рассмотрены современные подходы к территориальной организации розничной торговли потребительской кооперации, обусловленные развитием рыночных процессов в сфере товарного обращения.

Во втором разделе на основе данных Госкомстатистики, Укоопсоюза и отчетности областных, районных союзов потребительских обществ исследовано содержание процесса трансформации территориальной организации розничной торговли потребительской кооперации, с помощью современных методов исследования осуществлен анализ показателей состояния и эффективности использования материально-технической базы, определены особенности процессов специализации и типизации розничной торговой сети потребительской кооперации в современных условиях.

В третьем разделе предложены пути совершенствования территориальной организации розничной торговли потребительской кооперации, представлены приоритетные стратегические и организационно-технологические направления ее развития, стабилизации и постепенного расширения сферы влияния на сельском потребительском рынке. Исследование современного состояния территориальной организации розничной торговли потребительской кооперации показало отсутствие четкой стратегии в размещении ее объектов торговли на территории различных типов поселений. В работе предлагаются принципиально новые подходы к проблеме территориальной организации розничной торговли потребительской кооперации. Усовершенствован методический подход к определению зоны обслуживания розничного торгового предприятия с учетом факторов, влияющих на ее формирование, в том числе, таких как особенности потребительского спроса на товары, уровень конкуренции, плотность заселения населенных пунктов, характер их размещения и др.

Ключевые слова: потребительская кооперация, розничная торговля, территориальная организация, розничная торговая сеть, материально-техническая база, факторы размещения, специализация и типизация розничной торговой сети.

ANNOTATION

Licitsa V.V. The efficiency of Retailing Territorial Organization in Consumer Cooperation. – Manuscript.

Thesis for a Candidate of Science degree in economics by speciality 08.07.05 – Economy of trade and services. – Kharkiv State University of Food Technology and Trade, – Kharkiv, 2004.

The thesis designated the socio-economic role and significance of retailing in consumer cooperation, investigated the essence of territorial organization transformations, made economic and statistic analysis of state and effectiveness of inventory use ratios in retailing, presented the peculiarities of specialization and typification processes in retailing networks nowadays. The theoretical proposition substantiation of retailing territorial organization was developed taking into consideration modern economical conditions. The main factors which influence the location of retailers were established and systematized, which gave an opportunity to evaluate the state and designate ways to improve retailing territorial organization in consumer cooperation. The new strategic approach was suggested to determine location of consumer cooperation retailers. The methodical approach to define service zones of a retailer in competitive environment was perfected. The major strategic, organizational and technological trends of Ukrainian consumer cooperation retailing development were substantiated orienting the increase of economic and social results of its functioning under the circumstances of market transformations in the economy of Ukraine.

Key words: consumer cooperation, retailing, territorial organization, retailer, trading enterprise, retailing network, material-and-technical basis, location factors, retailing network specialization and typification.